

A hatékony védelemhez való jog az Emberi Jogok Európai Bíróságának joggyakorlatában¹

GÁCSI Anett Erzsébet²

A tágabb és szűkebb értelemben kategorizálható fegyverek egyenlősége elv a tisztességes eljáráshoz való jog lényegi eleme, amely a büntetőeljárásban azt garantálja, hogy a védelemnek (terhelt és védő) a váddal összevethető súlyú jogosítványai legyenek. A védelemhez való jog (az EJEB joggyakorlatában, valamint több külföldi, valamint az új magyar büntetőeljárás törvényben: hatékony védelemhez való jog) a tisztességes eljáráshoz való jognak nevesített eleme, a fegyverek egyenlősége elvnek pedig tágabb értelemben szintén egyik alkotóeleme (szűkebb értelemben azon kívül esik, azonban több kapcsolódási pontjuk van). Tanulmányomban a hatékony védelemhez való jog tartalmát az EJEB joggyakorlatán keresztül mutatom be.

Kulcsszavak: *alapelvek, tisztességes eljáráshoz való jog, hatékony védelemhez való jog, fegyverek egyenlőségének elve*

A büntető eljárásjog tudományának mai felfogása szerint *alapelvek* nélküli eljárás nem képzelhető el, ugyanakkor tény, hogy az alapelvek jelentőségének felismerése és azok rendszerezése, a róluk szóló tanok kidolgozása viszonylag késői fejlemény a büntető eljárásjog tudományában.³ A tanulmányom középpontjában álló *védelemhez való jog* a egyes büntetőeljárás rendszerek egyik sarokköve, alapelve, amelyet deklarál az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában 1950. november 4-én kelt egyezmény (a továbbiakban: egyezmény vagy EJEE) is [6. cikk 3. bekezdés c) pont]. Az egyezmény azonban csak a legalapvetőbb jogelveket tartalmazza, így azok tartalmát az *Emberi Jogok Európai Bírósága* (a továbbiakban: bíróság vagy EJEB) tölti ki tartalommal.

Felmerül a kérdés, hogy miért lehet indokolt vizsgálni az EJEB joggyakorlatát. Kiindulópontom az, hogy *strasbourgi döntések egyedi ügyekben születnek, és általános kötelező erővel nem rendelkeznek.*⁴ Ugyanakkor az egyezmény és a hozzá kapcsolódó bírósági

¹ A tanulmány Az Emberi Erőforrások Minisztériuma UNKP-17-4 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának támogatásával készült.

² GÁCSI Anett Erzsébet dr., PhD, egyetemi adjunktus, SZTE Állam- és Jogtudományi Kar, Büntügyi Tudományok Intézete

Anett Erzsébet GÁCSI dr., PhD, Senior Lecturer, SZTE Faculty of Law and Political Sciences, Institute of Criminal Law and Criminal Science

orcid.org/0000-0003-3455-4629, dr.gacsianett@gmail.com

³ Erdei (2011) 123.

⁴ Szabó (2017) 128.

gyakorlat az alapjogvédelemnek azt a minimumszintjét határozza meg, amelyet minden részes államnak biztosítania kell, hozzátevé azt, hogy a nemzeti jog azonban ettől eltérő, magasabb követelményrendszert is kialakíthat az emberi jogok védelmére.⁵

A fenti megállapításokat a magyar jogrendszerre vetítve: a *bíróság döntései tehát zsinórmértékül szolgálnak a magyar jogban* is. Ennek vissza kell tükröződnie a jogalkotásban és a jogalkalmazásban egyaránt. Utóbbi kapcsán a *magyar rendes bírósági gyakorlatot* tekintve megállapítható, hogy a strasbourgi esetjog egyre inkább megjelenik a bíróságok ítéleteiben és a felsőbb bíróságok útmutatásaiban,⁶ ugyanakkor a számos pozitív példa ellenére az EJEB-konform értelmezés követelménye a rendes bíróságok gyakorlatában közismerten nehezen honosodik meg.⁷ („Ékes példaként” szolgálhat az utóbbira az előzetes letartóztatással kapcsolatos – elsősorban a védelem oldalát érintő – iratmegismeréssel összefüggő szempontok érvényesítésével kapcsolatban felmerülő hazai nehézségek.)⁸

Jelen tanulmány *célja* egyfelől a (hatékony) védelemhez való jog EJEB joggyakorlataán keresztül történő bemutatása [így 1. rendszertani elhelyezése; 2. a jogot deklaráló egyezmény 6. cikk 3. bekezdés c) pontjának grammatikai értelmezése; 3. a „hatékony” jelző szükségességének és jelentésének vizsgálata; 4. a védelem hatékonysági síkjainak feltérképezése]; másfelől a megfogalmazott minimum követelmények magyar büntetőeljárásokban való adaptálási lehetőségeinek vizsgálata. Utóbbi kifejezetten indokolt, hiszen 2018. július 1-jétől részint *struktúrájában* (így a nyomozást eshetőlegesen megelőző előkészítő eljárás bevezetésével, a tárgyalás előkészítésének hangsúlyosabbá tételével), részint *szemléletében* (így a terhelti együttműködés komplex rendszerének megteremtésével és a büntetőeljárások központi kérdésének tételével) *megváltozott új büntetőeljárási kódex lép hatályba*, amelyben az egyik alapvető eljárási funkció, a védelem, még inkább megköveteli az EJEB által lefektetett minimumkövetelmények biztosítását.

Rendszertani elhelyezés

A védelemhez való jog a *tisztességes eljáráshoz való jognak explicite nevesített eleme*, az egyezmény a 6. cikk 3. bekezdés c) pontjában deklarálja azt (*szorosabb értelemben vett védelemhez való jog*). E ponton kiemelés érdemel, hogy a *magyar Alaptörvény* is e struktúrában értelmezi a védelemhez való jogot [XXVIII. cikk (3) bekezdés]; az *új magyar büntetőeljárási törvény* [2017. évi XC. törvény a büntetőeljárásról (a továbbiakban: Be.)] pedig működési alapelvként nevesíti (3. §), mitöbb hatékony védelemhez való jog formájában jelöli azt meg [3. § (1) bek.]. Ugyanakkor az új Be. – mint a jogszabály

⁵ Kimondja például: 4/2013. (II. 21.) AB határozat, ABH 2013, 128, 19. pont; Vö. Szabó (2017) 128–129.

⁶ Uitz (2016) 200.

⁷ Kovács (2013) 159–160.

⁸ A magyar szakirodalom e problémakör vizsgálatára kiemelt figyelmet fordított, így például (a szerző önkényes válogatása alapján): Elek (2015) 78–94.; Kádár et al. (2014); Róth (2016) 56–74.; Szabó (2016) 183–188.

normatív tartalommal nem rendelkező logikai egységében⁹ – a preambulumban vezér-
elvként megfogalmazza a tisztességes eljáráshoz való jogot, utalva arra, hogy a jelzett
ünnepélyes hangvételű bevezetőben megfogalmazott elvek a tételes törvényi rendel-
kezések értelmezését orientálják;¹⁰ azaz a védelemhez való jog így (az EJEE és az Alap-
törvény mellett) értelmezhető a tisztességes eljáráshoz való jog szerves részeként.

Megjegyzendő azonban a rendszertani elhelyezéssel kapcsolatban *egyfelől* az,
hogy a védelemhez való jog az egyezmény 6. cikk 3. bekezdés a) (tájékoztatás a vádról
a terhelt által értett nyelven)¹¹ és b) (a védekezés előkészítése)¹² pontjaival is szoros
összefüggésben áll, e pontok is a védelemhez való jog szabályainak minősülnek (*tá-
gabb értelemben vett védelemhez való jog*). Ugyanakkor a bírósági joggyakorlat szerint
az egyezmény 6. cikkének ezen pontjai viszonylag ritkán eredményeznek egyezmény-
sértést. [Egyebekben a 6. cikk 3. bekezdés a) és b) pontjai szervesen összefüggnek:
vagyis az a) pont alapján nyújtott információknak a b) pont elvárásaihoz is igazodniuk
kell.¹³]

Másfelől a hatékony védelemhez való jog szoros összefüggést mutat az egyezmény-
be implicite beleértett *fegyverek egyenlősége* [a francia doktrína szerint ügyfélegyenlő-
ség] *elvével* is (egyezmény 6. cikk 3. bekezdés d) pont).¹⁴ Hazánkban erre az összefüg-
gésre a 20. század elején – *negatív irányú megközelítéssel* – Balogh Jenő is rámutatott:
„Akármennyit hangoztatják is az elméleti szakférfiak az ügyfélegyenlőségnek kívá-
natos voltát, bizonyos, hogy korunknak állami közvádolójával és a védelemnek ez idő
szerinti szervezete mellett ez az egyenlőség a gyakorlatban, a dolog lényegét tekintve
egyáltalában nem érhető el.”¹⁵ Álláspontom szerint – *ügynevezett pozitív irányú meg-
közelítés* – valódi kapcsolat mutatható ki a fegyveregyenlőség elve és a védelemhez való
jog között. Ennek a megközelítésnek a kiindulópontja az EJEB joggyakorlata, valójá-
ban az, hogy a bíróság a fegyverek egyenlőségének elvét *tágabb és szűkebb értelemben*
határozza meg. *Szűkebb értelemben* csak az egyezmény 6. cikk 3. bekezdés d) pontjában
megjelenő tanúkihallgatást (konfrontáció) érti az elv alatt; *tágabb értelemben* ugyanak-

⁹ Vö. 61/2009. (XII. 14.) IRM rendelet a jogszabályszerkesztésről, 51. §.

¹⁰ Erdei (2018) 25–26.

¹¹ Következetes egyfelől a bíróság abban, hogy a tájékoztatásnak *ténylegesen* meg kell történnie, annak valószínűsítése,
hogy az információ (a vád) a terhelthez eljutott, nem elegendő. Másfelől követelmény az, hogy a tájékoztatás a *lehető
legrövidebb időn belül* (a bíróság szóhasználata szerint haladéktalanul) megtörténjen. Kamasinski v. Austria, Judgment
of 19 December 1989, Series A no. 168.; Steel and Others v. the United Kingdom, Judgment of 23 September, 1998,
Reports-VII., 2719; Borisova v. Bulgaria (Application no. 5689/00) Judgment of 21 December 2006.

¹² E ponttal kapcsolatban többségében az a körülmény alapozza meg az egyezmény-sértést, hogy a vád tárgyává tett
cselekmény megváltozásáról a bíróság nem értesíti a terheltet, arról később, a jogorvoslati eljárásban szerez csak tu-
domást a védelem oldala. Például: Pélissier and Sassi v. France (Application no. 25444/94) Judgment of 25 March
1999. A jelzett ítélet volt az alapja a hazánkat e tárgykörben érintő Dallos-ügynek is [Dallos v. Hungary (Application
no. 29082/95) Judgment of 1 March 2001]. Lásd továbbá: Sadak v. Others v. Turkey (Application nos 29900/96,
29901/96, 29902/96, 29903/96) Judgment of 17 July 2001; Mattei v. France (Application no. 34043) Judgment of
19 December 2006; Miraux v. France (Application no: 73529/01) Judgment of 26 September 2006; I.H. and Others
v. Austria (Application no. 42780/98) Judgment of 20 April 2006. A bíróság az e pontban rögzített követelmények
esetleges sérelmét egyebekben a védelem egészéhez viszonyítva vizsgálja.

¹³ Grád–Weller (2011) 392.

¹⁴ Az elnevezési dilemmához lásd: Gácsi (2017a) 90–93.

¹⁵ Balogh (1901) 317. Megjegyzést érdemel, hogy Balogh Jenő az ügyfélegyenlőség elvét következetesen tagadta a bün-
tetőeljáráshoz, innen ered a negatív irányú megközelítés.

kor a 6. cikk 1. bekezdése is a fegyveregyenlőség elvét jelentheti az alábbi klasszifikáció szerint. Egyfelől az egyezmény 6. cikk 1. bekezdését megvalósító azon indok alapján, hogy a 6. cikk 1. pontja szubszidiárius jellegű klauzula, azaz, ha nincs olyan specifikus a 6. cikk 3. bekezdés d) pontjában nevesített körülmény, elem, amely alapján az ügyet vizsgálni lehetne, meg lehet állapítani az egyezmény sértését (és így a fegyverek egyenlősége elv sérelmét). Másfelől az egyezmény 6. cikk 1. bekezdését megvalósító azon indok alapján, hogy az eset komplex, a 6. cikk 2. és 3. bekezdését (esetleg annak több pontját) is érinti. Utóbbi alcsoport esetén további feltétel, hogy az egyes pontok önmagukban még nem lennének alkalmasak a 6. cikk sérelmének megállapításához, összességükben azonban az egyezmény sértés (így a fegyverek egyenlőségének sérelme megállapítható).¹⁶ A fentiekből látható, hogy a bíróság értelmezésében a *védelemhez való jog a tágabb értelemben vett fegyverek egyenlősége elv egyik alkotóeleme*. (Szűkebb értelemben azon kívül esik, azonban több kapcsolódási pontjuk van.)¹⁷

E ponton felmerül a kérdés, hogy a 6. cikk 3. bekezdés c) pontjában szabályozott *védelemhez való jog önállóan értelmezhető-e*, avagy az eszköz-cél relációban az csak a 6. cikk 1. bekezdésében deklarált tisztességes eljáráshoz való joggal „együttolvasva” értelmezhető.¹⁸ A bíróságnak e tekintetben hullámozó a joggyakorlata. Az EJEB ugyanis a 2008-ig azt a megközelítést alkalmazta, hogy a 6. cikk 3. bekezdés c) pontjának megsértését nem önállóan, hanem a 6. cikk 1. bekezdéssel együtt olvasva állapította meg.¹⁹ Ez pedig azt jelentette, hogy a 6. cikk 3. bekezdés c) pontjának sérelmét akkor nem állapította meg, ha úgy találta, hogy noha a 6. cikk 3. bekezdés c) pontjában foglaltakat nem tartották be a nemzeti hatóságok, ugyanakkor a tárgyalás egészében nézve tisztességes volt.²⁰ 2008-ban a *Salduz v. Törökország ügyben* fordulópont következett be: a bíróság a döntésével ugyanis *megteremtette a védelemhez való jog önállósítását* azzal, hogy – ha vizsgálta is a bíróság a 6. cikk 1. bekezdésének sérelmét – a 6. cikk 3. bekezdés c) pont önállóan alkalmazhatóságát mondta ki.²¹ A nemzetközi szakirodalom szerint a védelemhez való jog független státusza ebben az ügyben azáltal lett megteremtve, hogy a bíróság a védelemhez való jogot az *első gyanúsított kihallgatás időpontjához* kötötte.²² Később a *Salduz-ügyben* megfogalmazottakat pontosította a bíróság, így például 2009-ben a *Dayanan-ügyben* már

¹⁶ A szűkebb és tágabb fegyveregyenlőség tartalmi elemeihez lásd: Gácsi (2017b) 10–18.

¹⁷ Lásd részleteiben: Gácsi (2017b) 10–16.

¹⁸ Reid (2015) 188.

¹⁹ Vö. *Kézikönyv a büntetőeljárások terhelteinek védőhöz és költségmentességhez való jogáról* (2018) 9–10.

²⁰ Iskolapéldái ennek a *Sarikaya v. Turkey* (Application no. 36115/97) Judgment of 22 April 2004; valamint a *Mamac and Others v. Turkey* (Application nos. 29484/95, 29487/95, 29853/96) Judgment of 20 April 2004.

²¹ *Salduz v. Turkey* (Application no. 36391/02) Judgment of 27 November 2008; ezt erősítették még az alábbi döntések: *Pischalnikov v. Russia* (Application no. 7025/04) Judgment of 24 September 2009; *Laska and Lika v. Albania* (Application nos. 12315/04, 17605/04), Judgment of 20 April 2010; *Leonid Lazarenko v. Ukraine* (Application no. 22313/04) Judgment of 28 October 2010; *Nechiporuk and Yonkalo v. Ukraine* (Application no. 42310/04) Judgment of 21 April 2011; *Nechto v. Russia* (Application no. 24893/05), Judgment of 24 January 2012; *Todorov v. Ukraine* (Application no. 16717/05) Judgment of 12 January 2012; *Gonta v. Romania* (Application no. 38494/04) Judgment of 1 October 2013; *A. T. v. Luxemburg* (Application no. 30460/13) Judgment of 9 April 2014; *Turbylev v. Russia* (Application no. 4722/09) Judgment of 6 October 2015; *Borg v. Malta* (Application no. 37537/13) Judgment of 12 January 2016.

²² Lemmens (2014) 312.

az *őrizetbe vételtől kezdve* megillető jogosultságként aposztrofálta a védelemhez való jog intézményét.²³ 2009 után azonban következetlen bírósági joggyakorlat mutatható ki e kérdésben: a bíróság hol a Salduz- és Dayanan-ügyben lefektetett „szabályokat” (védelemhez való jog önállósítása) követi, hol a 2008 előtti értelmezéséhez hasonló döntéseket hoz.²⁴ Legutóbb például a 2017-ben meghozott Simeonovi-ügyben egyértelművé tette a bíróság, hogy „a védelemhez való jogot az eljárás egészében vett tisztességességének rendeli alá”, azaz döntésében azt a Salduz-ügy előtti esetjogot hozta vissza, amelyben a védelemhez való jog önállóságát (az egyezményesítés szempontjából) nem ismeri el. Nem osztom a bíróság fenti érvelését, álláspontom szerint az védelemhez való jog mint emberi jog vonatkozásában visszalépést hozott. Nem érthető továbbá abból a szempontból sem az EJEB döntése, hogy pont a Salduz-döntés hatására a védelemhez való jog önállósítása tükröződik vissza a Stockholmi Program keretében elfogadott 2013/48 EU és a 2016/1919 EU irányelvekben is.²⁵

Végezetül megjegyzést érdemel a rendszertani elhelyezéssel kapcsolatban, hogy a bíróság értelmezésében a védelemhez való jog az egyezmény 5. cikkének (Szabadsághoz és biztonsághoz való jog), 8. cikkének (Magán- és családi élet tiszteletben tartásához való jog), valamint a 10. cikkének (Véleménynyilvánítás szabadsága) érvényesülése szempontjából is vizsgálendő, e vizsgálatot azonban terjedelmi korlátok miatt jelen tanulmány keretei között nem végezhetem el.²⁶

Az EJEE 6. cikk 3. bekezdés c) pontjának megszövegezési kritikája

A védelem jogát tartalmazó 6. cikk 3. bekezdés c) pontja a *magyar fordítás* szerint a következőképp hangzik: „Minden bűncselekménnyel gyanúsított személynek joga van – legalább – arra, hogy személyesen, vagy az általa választott védő segítségével védekezhesék, és ha nem állnak rendelkezésére eszközök védő díjazására, amennyiben az igazságszolgáltatás érdekei ezt követelik meg, hivatalból és ingyenesen rendelkezni ki számára ügyvédet.” Hasonló megfogalmazással él a *francia nyelvű szöveg* is, azaz a tagmondatot („ha nem állnak rendelkezésére eszközök védő díjazására”) „és” kötőszóval kezdi.²⁷ Ugyanakkor az *angol nyelvű szöveg* a jelzett tagmondat határnál a „vagy”

²³ Dayanan v. Turkey (Application no. 7377/03) Judgment of 13 October 2009; Cape et al. (2010) 32.

²⁴ Vö. *Kézikönyv a büntetőeljárások terheltjeinek védőhöz és költségmentességhez való jogáról* (2018) 11–12.

²⁵ „Az Európai Parlament és a Tanács 2013/48/EU irányelve (2013. október 22.) a büntetőeljárás során és az európai elfogatóparancshoz kapcsolódó eljárásokban ügyvédi segítség igénybevételéhez való jogról, valamint valamely harmadik félnek a szabadságelvonáskor történő tájékoztatásához való jogról és a szabadságelvonás ideje alatt harmadik felekkel és a konzuli hatóságokkal való kommunikációhoz való jogról”; továbbá „Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/1919 irányelve (2016. október 26.) a büntetőeljárások során a gyanúsítottak és a vádlottak, valamint az európai elfogatóparancshoz kapcsolódó eljárásokban a keresett személyek költségmentességéről”.

²⁶ A vizsgálathoz lásd: Cape et al. (2010) 6.

²⁷ „Tout accusé a droit notamment à se défendre lui-même ou avoir l'assistance d'un défenseur de son choix et, s'il n'a pas les moyens de rémunérer un défenseur, pouvoir être assisté gratuitement par un avocat d'office, lorsque les intérêts de la justice l'exigent.”

kötőszót használja.²⁸ Tekintettel arra, hogy az egyezményt értelmező bíróság hivatalos munkanyelve az angol és a francia,²⁹ az egyezmény angol és francia változatában megjelenő eltérő kötőszóhasználat eltérő értelmezési lehetőségeket rejt magában. A bíróság észlelve ezt, 1983-ban a *Pakelli v. Németország* határozatában kinyilvánította azt, hogy a 6. cikk 3. bekezdés c) pontját úgy kell értelmezni, hogy „az érintetteknek megfelelő anyagi eszközök hiányában joga van az ingyenes jogi képviselőre, amennyiben az igazságszolgáltatás érdekei ezt megkívánják”.³⁰

A 6. cikk 3. bekezdés c) pontjának megszővegezése kapcsán másik problémát vehet fel, hogy az „igazságszolgáltatás érdeke” nehezen meghatározható (nem egzakt) fogalom.³¹ A bíróság esetjogát vizsgáló szakirodalom szerint a fogalomhoz a következőket kell vizsgálni: (i) az érintett oldalán a büntetőeljárásból fakadó kockázatot; (ii) a büntetőeljárás jellegét; (iii) a várható joghátrány súlyát; (iv) a terhelt képességét (és lehetőségeit) arra, hogy saját magát védje.³²

A hatékony jelző (megjelenése) a védelemhez való jog kapcsán

A hatékony jelzőt a védelemhez való jog kapcsán az *Artico v. Olaszország* ügyben használta először a bíróság.³³ A magyar büntetőeljárásokban is komoly problémát jelentő kirendelt védői rendszer kapcsán fejtette ki ugyanis az EJEB az álláspontját, miszerint önmagában a védő kirendelésével a terhelt nem kap hatékony védelmet (a védő kirendelése ugyanis csupán formalitás, de nem tényleges és hatékony védelem biztosítása)³⁴. Az alapügyben az olasz bíróság ugyan rendelt ki védőt a terheltnek, az azonban más elfoglaltságaira tekintettel érdemben soha nem járt el az ügyben, és a terhelt ismételt kérelmei ellenére nem rendelt ki számára a bíróság másik védőt. A bíróság szerint azaz, hogy a tagállami hatóság eltúrta a kirendelt védő mulasztását, egyezményesértés valósult meg.³⁵ Azóta további számos ügyben vizsgálta és alakította az EJEB a hatékony védelemhez való jog tartalmát.³⁶

E ponton az is megjegyzést érdemel, hogy az EJEB joggyakorlata alapján a *magyar Alkotmánybíróság* is úgy foglalt állást, hogy a büntetőeljárással szemben követelmény, hogy a terhelt védelemhez való joga hatékonyan érvényesüljön.³⁷

²⁸ „Everyone charged with a criminal offence has the following minimum rights to defend himself in person or through legal assistance of his own choosing, or if he has not sufficient means to pay for legal assistance, to be given it free when the interests of justice so require.”

²⁹ Grád–Weller (2011) 21.

³⁰ *Pakelli v. Germany* Judgment of 25 April 1983, Series A no. 64.

³¹ Grád–Weller (2011) 400.

³² Grád–Weller (2011) 400.

³³ *Artico v. Italy*, Judgment of 13 May 1980, Series A no. 37.

³⁴ *Vö. Sakhnovskiy v. Russia* (Application no. 21272/03) Judgment of 5 February 2009.

³⁵ *Vö. Grád–Weller* (2011) 405.

³⁶ Így például: *Goddi v. Italy*, Judgment of 9 April 1984, Series A no. 76; *Alimena v. Italy*, Judgment of 19 February 1991, Series A no. 195-D; *Imbrioscia v. Switzerland*, Judgment of 24 November 1993, Series A no. 275.; *Daud v. Portugal*, Judgment of 21 April 1998, Reports 1998-II. 739.; *Czekella v. Portugal* (Application no. 38830/97) Judgment of 10 October 2002; *Bogumil v. Portugal* (Application no. 35228/03) Judgment of 7 October 2008.

³⁷ 8/2013. (III. 1.) AB, ABH 2013, 312, 322 [27. pont].

Noha már átvezet tartalmi kérdéshez, ugyanakkor e ponton tartom szükségesnek megjegyezni azt, hogy álláspontom szerint a hatékony védelemhez való jog egy *hárompólusú jogviszonyt* foglal magában. A terhelt oldalán jogként (1. elem), a büntügyi hatóságok részéről kötelezettséggként (2. elem), míg a védők vonatkozásában jogként és kötelezettséggként (3. elem) realizálódik. Az *1. elem* sem az EJEB, sem a magyar joggyakorlat vonatkozásában nem volt vitatott, amióta a vegyes büntetőeljárású rendszerekről beszélünk [a magyar büntető perjogban 1900. január 1-jén lépett hatályba a vegyes rendszert követő első írott Bünvádi Perrendtartási kódex (1896. évi XXXIII. tc.), azóta a terheltet a büntetőeljárás alanyaként megilleti a védelem joga]. A *2. elem* az EJEB joggyakorlatában kiemelt kérdéskör, pont az Artico-ügyben rendelkezett úgy a bíróság, hogy „alapjaiban az államnak (a hatóságoknak) kell gondoskodnia a hatékony védelemről”. A magyar büntetőeljárásjog is elismeri ezt a kötelezettséget a tételes szabályai között [Be. 3. § (3) bek.]. A *3. elem* az EJEB joggyakorlatában a 2. elemmel együtt párhuzamosan elismert pólus (nem vitatva, hogy a bíróság is a kirendelt védők vonatkozásában hangsúlyozza annak fontosságát), a magyar büntető eljárásjogban azonban azóta van kiemelt jelentősége, amióta a védőt a büntetőeljárás önálló főszerelményének tekintik (1962. évi 8 tvr.).³⁸ Az új Be. széles körű jogokat biztosít a védőnek [így például külön kitér a magánnyomozás kérdéskörére – Be. 42. § (2) bek. c) pont], ugyanakkor a hatékony védelemhez való jog érvényesülése miatt a védő kötelezettségeinek a körét is tételesen meghatározza [Be. 42. § (4) bek.]. A törvényindokolás ettől tovább megy, és a hatékony jelző bevezetését a (kirendelt) védők felé jelzett plusz elvárásaként fogalmazza meg – utalva a kirendelt védői rendszer jelenlegi problémáira.³⁹

Álláspontom szerint az is a *hatékony védelemhez való jog* egyik alapköve, hogy a terheltnek a védelmet – ahogyan arra a bíróság több határozatában rámutatott⁴⁰ – a *büntetőeljárás kezdetétől biztosítani kell*.

A védelem hatékonyságának síkjai,⁴¹ avagy a hatékony védelemhez való jog tartalma

Az, hogy mi eredményezhet egyezményesértést a hatékony védelemhez való jog kapcsán, a *hatékony védelemhez való jog tartalmi elemei* oldaláról válaszolható meg. A válasz azonban korántsem egzak, a jog tartalma ugyanis a Bíróság esetjoga alapján változik, néhol evolucionista, néhol pedig revolucionista irányban. A legfőbb tartalmi elemek az alábbiakban foglalhatók össze.⁴²

Egyfelől a védelem jogának gyakorlása oldaláról beszélhetünk 1. személyes (érdemi) védekezésről, azaz amikor a terhelt (is) gyakorolja saját védelmének ellátását; 2. formá-

³⁸ Vö. Bánáti (2018) 103.

³⁹ Indokolás (2017) 3. §.

⁴⁰ Murray v. the United Kingdom, Judgment of 8 February 1996, Reports 1996-I. 30.; Söylemez v. Turkey (Application no. 46661/99) Judgment of 21 September 2006; Dayanan v. Turkey (Application no. 7377/03) Judgment of 13 October 2009.

⁴¹ Bartkó-Bencze (2017) 27.

⁴² Cape et al. (2010) 36–44.

lis (alaki) védekezésről, azaz amikor védő látja el a terhelt védelmét. Előbbivel (lásd 1.) kapcsolatban a bíróság részletes vizsgálat alá vonja (a) a védelem eljárási cselekményen való jelenléti jogát, valamint az ügyirat megismerésének kérdését;⁴³ (b) a szabadlábon való védekezés jogát.⁴⁴ Utóbbival (lásd 2.) kapcsolatban (a) a kirendelt és meghatalmazott védő büntetőeljárás helyzetével, egymáshoz való viszonyukkal;⁴⁵ (b) az ingyenes jogi képviseléssel és a személyes költségmentességgel;⁴⁶ (c) a fogvatartás jelentőségével;⁴⁷ (d) a védőhöz való jogról lemondás⁴⁸ kérdésével foglalkozik részletesen a bíróság.

Másfelől kiemelt kérdésként foglalkozik az EJEB „a védő számára az eljárásban biztosított hatékony részvétellel”. Így vizsgálja a 1. védelemhez való jog biztosítását, az állami hatóságok ezzel kapcsolatos felelősségét;⁴⁹ 2. a terhelt és védő közötti kellő idő biztosítását a konzultációra – e területen belül prioritásként kezeli azt, hogy (a) „Mikortól él a védőhöz és a védelemhez való jog a büntetőeljárásban?; (b) Milyen minimum garanciákat kell biztosítani a fogva lévő terhelttel való kapcsolatfelvétel esetén?”⁵⁰ – 3. a terhelt és a védő közötti kapcsolattartás, kommunikációs bizalmasságával;⁵¹ 4. az úgynevezett védői cselekvési szabadsággal.⁵² Az utóbbival kapcsolatban – a magyar büntetőeljárásokban is kiemelt kérdésként kezelt – (a) védői magánnyomozás kérdésével, valamint (b) a védelem oldala által beszerzett magánszakértői vélemény sorsával.

Jelen tanulmányban a továbbiakban csak a kirendelt védői rendszerrel kapcsolatos alapkérdésekre térek ki.

⁴³ Például: Lala v. Netherlands (Application no. 14861/89), Judgment of 22 September 1994; Kremzov v. Austria (12350/86) 21 September 1993; Belziuk v. Poland (23103/93) Judgment of 25 March 1998; Correia de Matos v. Portugal (Application no. 48188/99) Judgment of 15 November 2001; Meftah and Others v. France (Application nos. 32911/96, 35237/97, 34595/97) Judgment of 26 July 2002; Beraru v. Romania (Application no. 40107/04) Judgment of 18 March 2014; Somogyi v. Italy (Application no. 67972/01) Judgment of 18 May 2004; Gregacevic v. Croatia (Application no. 58331/09) Judgment of 10 July 2012; Coniac v. Romania (Application no. 4941/07) Judgment of 6 October 2015.

⁴⁴ Brennan v. United Kingdom (39846/98) Judgment of 16 October 2001.

⁴⁵ Croissant v. Germany (Application no. 13611/88) Judgment of 25 September 1992. Az új magyar Be. e ponton kifejezett előrelépést mutat, a meghatalmazott védő és kirendelt védő közötti együttműködési kötelezettséget írja elő [Be. 48. § (4)–(6) bek.].

⁴⁶ Pakelli v. Germany, Judgment of 25 April 1983, Series A no. 64., Mikhaylova v. Russia (Application no. 46998/08) Judgment of 19 November 2014.

⁴⁷ Aleksandr Zaichenko v. Russia (Application no. 39660/02) Judgment of 18 February 2010.

⁴⁸ Pakelli v. Germany (Application no. 8398/78), 25 April 1983; Panovits v. Cyprus (Application no. 4286/04) Judgment of 11 December 2008; Galstyan v. Armenia (Application no. 26986/03) Judgment of 15 November 2007; Pishchalnikov v. Russia (Application no. 7025/04) Judgment of 24 September 2009; Saranchov v. Ukraine (Application no. 2308/06) Judgment of 9 June 2016.

⁴⁹ Kamasinski v. Austria (Application no. 9783/82) 19 December 1989.

⁵⁰ Öcalan v. Turkey (Application no. 46221/99) Judgment of 12 May 2005; Bogumil v. Portugal (Application no. 35228/03) Judgment of 7 October 2008; Sakhnovskiy v. Russia (Application no. 21272/03) Judgment of 2 November 2010.

⁵¹ E ponton ellentmondásos EJEB joggyakorlat mutatható ki, vö. Can v. Austria, Judgment of 30 September 1985, Series A no. 96; S. v. Switzerland, Judgment of 28 November 1991, Series A no. 220; Lanz v. Austria (Application no. 24430/94) Judgment of 31 January 2002; Öcalan v. Turkey (Application no. 46221/99) Judgment of 12 March 2003; Moroz v. Ukraine (Application no. 5187/07) Judgment of 2 March 2017.

⁵² Poitrimol v. France (Application no. 14032/88) Judgment of 23 November 1993.

A kirendelt védői rendszer

A védelemmel kapcsolatos eljárási szabályok minősége jól tükrözi egy adott állam szintjén a jogállamiság elvének érvényesülését, „a védői jogállás szintje, elméleti és gyakorlati minősége a jogállamiság szeizmográfja is egyben”.⁵³ Kifejezetten igaz ez az állítás a kirendelt védői rendszer működésére.

Ahogy arra az *Artico v. Olaszország* ügy kapcsán is rámutattam, a kirendelt védők büntetőeljárásba való bevonása esetén kifejezetten jelentkezik az igény a hatékony védelemre. A bíróság általánosságban rögzítette ezzel kapcsolatban, hogy egyezmény-sértéshez a kirendelt védők nagyobb hibái, teljes mulasztásai vezethetnek;⁵⁴ a kisebb hibák, a „nem ügydöntő jelentőségű mulasztások” nem róhatók az érintett állam terhére.⁵⁵ A bíróság határozataiban azt is világosan leszögezte, hogy az állam általában nem tehető felelőssé a kérelmező [terhelt] által meghatalmazott védő esetleges hibáiért vagy mulasztásai miatt.⁵⁶

Hazánkban a *kirendelések elosztása nem arányos és nem átlátható*.⁵⁷ E körben az EJEB 2016-os döntésében megállapította, hogy a magyar állam megsértette a magyar Helsinki Bizottság véleménynyilvánításhoz fűződő jogát, amikor a rendőrség megtagadta a kirendelt védők nevének és az általuk vitt ügyek számának kiadását a szervezet számára.⁵⁸ Mindemellett több kutatás rámutatott arra, hogy a *kirendelt védői rendszer Magyarországon nem nyújt hatékony védelmet*.⁵⁹ Ennek oka egyfelől az alacsony díjazás, másfelől pedig az, hogy „a védelmet a vád választja ki”,⁶⁰ azaz az, hogy a védő kirendelését és a kirendelt védő személyének a kijelölését az adott bünyügyi hatóság teszi meg. A kirendelés egyik legfőbb problémája tehát az, hogy a kirendelt védő személyének meghatározása ad hoc jellegű, lényegében a kirendelő szubjektív megítélésén alapul, ami önkényességhez is vezethet.⁶¹ A jogalkotó az új büntetőeljárási törvényben a díjazás rendezését nem vállalhatta magára, a kirendelt védői rendszer reformját csak anynyiban valósította meg, hogy úgynevezett *osztott modellt* vezetett be. Ennek lényege, hogy a *kirendelést* továbbra is az adott bünyügyi hatóság teszi meg, ugyanakkor a kirendelt védő személyét külön jegyzékből az illetékes területi ügyvédi kamara *jelöli ki* (információs rendszer működtetésével, valamint az azonnaliság elvének bevezetésével, amely utóbbi 1 órás határidőt biztosít a területi ügyvédi kamaráknak arra, hogy a kirendelő hatósággal a védő nevét és elérhetőségét közölje) [vö. Be. 46. § (1), (3) bek.].

⁵³ Fenyvesi (2009) 6.

⁵⁴ Sannino v. Italy (Application no. 30961) Judgment of 27 April 2006.

⁵⁵ Kamasinski v. Austria, Judgment of 19 December 1989, Series A no. 168.

⁵⁶ Vö. Grád-Weller (2011) 407.

⁵⁷ Szabó (2017) 145.

⁵⁸ A strasbourgi eljárás amiatt indult, hogy az adatszolgáltatást megtagadó rendőrkapitányságok esetében az akkori néven Legfelsőbb Bíróság háromszor is úgy döntött, hogy a rendőrség által kirendelt, az állam által fizetett védők neve és az általuk vitt ügyek száma nem nyilvános adat, így azokat nem kell kiadni a szervezetnek. Magyar Helsinki Bizottság v. Hungary (Application no: 18030/11) Judgment of 8 November 2016.

⁵⁹ Így „Az állampolgári jogok országgyűlési biztosának Jelentése az OBH 6564/1996. számú vizsgálatról”; „Az alapvető jogok biztosának jelentése az AJB-3107/2012. számú ügyben”.

⁶⁰ Kádár et al. (2007) 20.

⁶¹ Védői jogok a bírósági eljárásban – Összefoglaló vélemény (2014) 22.

E ponton érdemes kitérni arra a kérdésre, hogy *viasszaszállhat-e a kijelölés joga a bűnügyi hatósággra*. Az eljárási törvény a 47. §-ban rendelkezik erről a kérdéstről úgy, hogy eközben reagál a joggyakorlatban felmerülő azon problémára, amely szerint tipikusan a nyomozási szakaszban történtek visszaélések a védő személyének kijelölését illetően. A 47. § ugyanis vádemelés előtti és utáni szakaszokra bontva rendelkezik arról, hogy mi történik azokban az esetekben, ha (a) nincs 1 órán belüli védő kijelölés; (b) a kijelölt védővel szemben a kijelöléskor kizáró ok állapítható meg; (c) vagy elérhetetlen a kijelölt védő, és az eljárási cselekmény végzése nem mellőzhető. Vádemelés előtt ezekben az esetekben a nyomozó hatóság vagy ügyészség gondoskodik a védő jelenlétéről az eljárási cselekményen, úgy, hogy az – (a) esetet kivéve – az eredetileg kijelölt személy védői státuszát nem érinti.⁶² Tehát ezekben az esetekben nem jelöl ki a nyomozó hatóság / ügyészség új védőt, helyette gondoskodik védő jelenlétéről a helyettes védőre vonatkozó szabályok alapján. Vádemelést követően azonban a nevesített esetekben [(a)–(c)] a bíróság kijelöli a kirendelt védőként eljáró ügyvédet. Azaz amíg nyomozási szakban nem engedi, addig a bírósági szakban már bizonyos esetekben viasszaszállhat a kijelölés joga a bírósággra.

Zárógondolatok

„A védelem joga és lehetősége a kontradiktórius eljárásnak esszenciális fogalmi ismérve.”⁶³ Ugyanakkor a védelemhez való jog nem abszolút jog. Mind az EJEB, mind a hazai jog(gyakorlat) megengedi annak korlátozását.

A hatékony védelemhez való jog mind a hazai, mind a nemzetközi szakirodalom szerint a büntetőeljárások egyik legfontosabb *alapelvének* minősül. Az alapelvek (így a védelemhez való jog is) mindig *értékeket* közvetítenek, amelyek azonban nem csupán az eljárás rendszerére, hanem azon túl az eljárás működésének, valamint az érintettek jogainak legfontosabb vonásaira is vonatkoznak.⁶⁴

Jelen tanulmány keretében céltom a hatékony védelemhez való jog EJEB joggyakorlatán keresztül történő bemutatása volt, rávilágítva arra, hogy maga a bírósági gyakorlat sem feltétlen következetes (így például hullámzó joggyakorlat mutatható ki abban, hogy a védelemhez való jogot az egyezmény 6. cikk 1. bekezdésével együttolvasva vagy önállóan lehet értelmezni); ugyanakkor olyan alapvető zsinórmértéket állít fel, amelyeket a magyar büntetőeljárásokban is meg kell fontolni. Egyik ilyen terület a kirendelt védőkkel kapcsolatos olyan szabályozás (kirendelési és kijelölési struktúra kiépítése, jogok és kötelezettségek deklarálása) kialakítása, amely megteremti annak az alapját, hogy a védelem tényleges és hatékony legyen a terhelt számára.

⁶² Bánáti (2018) 117.

⁶³ Király (1962) 77.

⁶⁴ Erdei (2011) 141.

IRODALOMJEGYZÉK

- Balogh Jenő (1901): *Magyar bűnvádi eljárási jog*. Budapest, Grill Károly Cs. és kir. udvari könyvkereskedése.
- Bánáti János (2018): A védő. In Belovics Ervin – Erdei Árpád szerk.: *A büntetőeljárás törvény magyarázata*. Budapest, HVG-ORAC.
- Bartók Róbert – Bencze Krisztina (2017): A hatékony védelemhez való jog az új Büntetőeljárás törvény tervezete tükrében. *Jog – Állam – Politika*, 9. évf. 2. sz. 25–38.
- Cape, Ed – Namoradze, Zaza – Smith, Roger – Spronken, Taru (2010): *Effective Criminal Defence in Europe*. Antwerp–Oxford–Portland, Intersentia.
- Elek Balázs (2015): A kényszerintézkedésekhez kapcsolódó iratmegismerési jog a nyomozás során. In Elek Balázs – Fázsi László szerk.: *Az ítélőmesterség dilemmái – Tanulmányok Dr. Remes Zoltán bíró emlékére*. Debrecen, Printart-Press.
- Erdei Árpád (2011): *Tanok és tévtanok a büntetőeljárás tudományában*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó.
- Erdei Árpád (2018): Preambulum. In Belovics Ervin – Erdei Árpád szerk.: *A büntetőeljárás törvény magyarázata*. Budapest, HVG-ORAC.
- Fenyvesi Csaba (2009): A bűnügyi védő perjogi helyzete a magyar büntetőeljárás keretében. *Ügyvédek Lapja*, 4. sz.
- Gácsi Anett Erzsébet (2017a): Elmélkedések a fegyverek egyenlőségének elvéről. In Gellén Klára szerk.: *Honori et Virtuti. Ünnepi tanulmányok Bobvos Pál 65. születésnapjára*. Szeged, Iurisperitus Kiadó.
- Gácsi Anett Erzsébet (2017b): A fegyverek egyenlőségének elve az Emberi Jogok Európai Bíróságának joggyakorlatában. *Belügyi Szemle*, 65. évf. 9. sz. 5–23.
- Grád András – Weller Mónika (2011): *A strasbourgi emberi jogi bírászkodás kézikönyve*. Budapest, HVG-ORAC.
- Kádár András Kristóf – Kirs Eszter – Lukovics Adél – Moldova Zsófia – M. Tóth Balázs (2014): *Az Emberi Jogok Európai Bíróságának előzetes letartóztatással kapcsolatos gyakorlata. Kézikönyv bírák számára*. Budapest, Magyar Helsinki Bizottság.
- Kádár András Kristóf – Tóth Balázs – Vavró István (2007): *Védtelesen – javaslat a magyar kirendelt védői rendszer reformjára*. Budapest, Magyar Helsinki Bizottság.
- Kézikönyv a büntetőeljárások terheltjeinek védőhöz és költségmentességhez való jogáról* (2018). Magyar Helsinki Bizottság.
- Király Tibor (1962): *A védelem és a védő a büntetőügyekben*. Budapest, KJK.
- Kovács Kriszta (2013): Az emberi jogok európai egyezménye és az uniós jog szerepe az alapjogi ítélezésben. In Somody Bernadette szerk.: *Alapjogi bírászkodás – Alapjogok az ítélezésben*. Budapest, L'Harmattan.
- Lemmens, Paul (2014): The right to a fair trial and its multiple manifestations. In Brems, Eva – Gerards, Janneke ed.: *Shaping Rights in the ECHR*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Reid, Karen (2015): *A Practitioner's Guide to the European Convention on Human Rights*. London, Sweet&Maxwell.
- Róth Erika (2016): A tájékoztatáshoz való jog. In Róth Erika szerk.: *Decem anni in Europaea Unione V*. Miskolc, Miskolci Egyetemi Kiadó.
- Szabó Krisztián (2016): Iratismeret az előzetes letartóztatással kapcsolatban – eltérő jogalkalmazási tapasztalatok. *Magyar Jog*, 63. évf. 3. sz. 183–188.
- Szabó Krisztián (2017): Az Emberi Jogok Európai Bírósága ítélezési gyakorlatának hatása a magyar büntetőeljárás törvényre. *Pro Futuro*, 6. évf. 1. sz. 128–150.
- Uitz Renáta (2016): Nemzetközi emberi jogok és a magyar jogrend. In Jakab András – Gajduscheck György szerk.: *A magyar jogrendszer állapota*. Budapest, MTA TK JTI.

Jogforrások

A 2017. évi XC. törvény indokolása (a büntetőeljárásról).

Védői jogok a bírósági eljárásban. Összefoglaló vélemény (2014). Kúria Büntető Kollégium – Joggyakorlat-elemző csoport. 2014.EL.II.E.1/10.VÉDŐ-50. sz.

ABSTRACT

The Right to Effective Defence in the Legal Practices of the European Court of Human Rights

GÁCSI Anett Erzsébet

Whether categorized in a broader or a narrower sense, the principle of equality of arms is an essential element of the right to a fair trial and serves as a guarantee in criminal proceedings that the defence side (consisting of the defendant and the defence counsel) has such rights whose weights are comparable to the charge filed against the defendant. The right to defence (known as the 'right to effective defence' in the legal practices of the European Court of Human Rights, in the acts on criminal proceedings being effective in several foreign countries as well as in the new Hungarian Act on Criminal Proceedings) is a nominated element of the right to a fair trial and, in a broader sense, is also an element of the principle of equality of arms (in a narrower sense, the right to defence falls out of the scope of the principle of equality of arms but shares multiple points of connection with it). In my study, I present the substance of the right to effective defence through the legal practices of the European Court of Human Rights.

Keywords: *principles, right to a fair trial, right to effective defence, the principle of equality of arms*